

**ВИДИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ
СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ****TYPES OF CONSTITUTIONAL AND LEGAL STATUS
OF SUBJECTS ENTREPRENEURIAL ACTIVITY**

**Олійник А.Ю., к. ю. н., професор,
професор кафедри приватного та публічного права**

*Інститут права та сучасних технологій
Київського національного університету технологій та дизайну*

Стаття присвячена дослідженню видів конституційно-правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності. Проведено аналіз праць таких авторів: С. Архипов, В. Босий, А. Кучеренко, М. Матузов, І. Окунев, В. Погорілко, Н. Саніахметова, О. Скакун, О. Сурілов, В. Федоренко, І. Федотова. На основі загально-теоретичного, конституційного та іншого галузевого розуміння конституційно-правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності пропонуються висновки і рекомендації. До змісту конституційного правового статусу названих суб'єктів автор пропонує віднести: 1) правосуб'єктність суб'єктів підприємницької діяльності; 2) принципи суб'єктів підприємницької діяльності; 3) права, свободи, обов'язки та юридична відповідальність суб'єктів підприємницької діяльності; 4) гарантії реалізації відносин між суб'єктами підприємницької діяльності. Серед різних критеріїв групування конституційно-правового статусу суб'єктів підприємництва автором виділяються: 1) форми власності і розглядають конституційно-правовий статус державних і недержавних суб'єктів підприємництва; 2) територіальність щодо існування міжнародного, центрального і місцевого статусу суб'єктів підприємництва; 3) індивідуальної чи колективної діяльності при якій виділяють конституційний правовий статус фізичних осіб-підприємців, юридичних осіб-підприємців та підприємств інших колективів; 4) отримання конкретного результату господарювання де виділяють конституційно-правовий статус підприємств, метою діяльності яких є отримання прибутку або суспільного (соціального) результату. Наголошується на тому, що існують і інші критерії для поділу конституційно-правового статусу суб'єктів підприємництва на види.

Пропонуються подальші напрями здійснення наукових розвідок щодо конституційного правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності.

Ключові слова: конституційно-правовий статус, види, суб'єкти підприємницької діяльності, критерії класифікації, фізичні і юридичні особи.

The article is devoted to the study of the types of constitutional and legal status of business entities. An analysis of the works of the following authors: S. Arkhipov, V. Bosiy, A. Kucherenko, M. Matuzov, I. Okunev, V. Pogorilko, N. Saniahmetova, O. Skakun, O. Surilov, V. Fedorenko, I. Fedotova. Conclusions and recommendations are offered on the basis of general theoretical, constitutional and other sectoral understanding of the constitutional and legal status of business entities. The author proposes to include in the content of the constitutional legal status of the named subjects: 1) legal personality of the subjects of entrepreneurial activity; 2) principles of business entities; 3) rights, freedoms, duties and legal responsibilities of business entities; 4) guarantees of realization of relations between subjects of entrepreneurial activity. Among the various criteria for grouping the constitutional and legal status of business entities, the author distinguishes: 1) forms of ownership and considers the constitutional and legal status of state and non-state business entities; 2) territoriality regarding the existence of international, central and local status of business entities; 3) individual or collective activity in which the constitutional legal status of natural persons-entrepreneurs, legal entities-entrepreneurs and entrepreneurs of other collectives is distinguished; 4) obtaining a specific result of management where the constitutional and legal status of entrepreneurs whose purpose is to obtain a profit or social (social) result. It is emphasized that there are other criteria for dividing the constitutional and legal status of business entities into types. Further directions of scientific research on the constitutional legal status of business entities are proposed.

Key words: constitutional and legal status, types, business entities, classification criteria, individuals and legal entities.

У загальному вигляді конституційно-правовий статус суб'єктів правовідносин характеризується не тільки його поняттям, але й видами. Проблема зв'язана із важливими науковими та практичними завданнями. Наукові питання видів конституційного правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності досліджені з позицій критеріїв для їх класифікації на види. Практичне значення проблеми полягає в реалізації правосуб'єктності, принципів, прав, свобод та обов'язків і гарантій правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності різних видів. Аналіз досліджень і публікацій таких авторів як: С. Архипов, В. Босий, А. Кучеренко, М. Матузов, І. Окунев, В. Погорілко, Н. Саніахметова, О. Скакун, О. Сурілов, В. Федоренко, І. Федотова та інших свідчить про спробу розв'язання даної проблеми. В дослідженні виділяються невирішені раніше питання загальної проблеми, котрим і присвячується дана стаття.

Метою даної статті є види конституційно-правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності. Для реалізації названої мети слід вирішити такі задачі: а) проаналізувати праці авторів про правовий статус суб'єктів права; б) сформулювати види конституційного правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності; в) запропонувати висновки і рекомендації щодо конституційного правового статусу названих суб'єктів правовідносин.

Питання дослідження видів конституційного правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності потребує аналізу праць ряду авторів. На нашу думку, слід проаналізувати праці авторів щодо видів правового статусу та загально-теоретичне і галузеве розуміння суб'єктів права та зупинитися на характеристичні видів правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності. Так, С. Архипов розглядає суб'єкт права як явище багатоаспектне і не тотожне змісту праводієздатності куди він включає правоздатність і дієздатність. Аналіз праці С. Архіпова дає можливість зробити висновок про те, що суб'єкт права і суб'єкт правовідносин поняття не тотожні. До розуміння суб'єкт права він включає: а) правову особистість; б) правову волю; в) єдність багатьох правових зв'язків і відносин; г) цілісну систему правових уявлень, відчуттів, емоцій, переживань (індивідуальна правосвідомість); г) вищу соціально-правову цінність, яка визначає в праві всі інші цінності; д) правового діяча, його будь-яку правову активність, що є результатом правових актів, юридичних дій і тому подібне. Він вважає, що багатоаспектність суб'єкта права не виключає єдине його поняття, яке можна визначити як сукупність укладених у спеціальній юридичній формі (юридичної чи фізичної особи) правових якостей особистості [1].

М. Матузов характеризує правовий статус особистості і його зміст в правовій системі суспільства. Правовий ста-

туса особи (фізичної і організації) характеризуються у взаємодії з демократією, законністю, правопорядком, свободою і відповідальністю особи, правами і обов'язками, соціальною активністю тощо. Він вважає, що правовий статус є частиною соціального статусу особи, урегульованого правовими нормами та виділяє загальний, спеціальний і індивідуальний правовий статус. Головним елементом правового статусу особи виступають її права і обов'язки, що визначають правове становище і роль в суспільстві, міру юридичної свободи і відповідальності, можливих і необхідних діянь особи [2, с. 40–71].

І. Окунев досліджує загальнотеоретичні засади правового статусу суб'єкта права та визначає правовий статус суб'єкта права як складову частину соціального статусу, що визначає правове становище суб'єкта права щодо інших суб'єктів права, має офіційне визнання з боку держави, формальну визначеність, характеризується системністю, стабільністю та обумовлений існуючою системою суспільних відносин. Суб'єкт права, на його думку, є особа (індивідуальна або колективна), що відповідно до норм права здатна мати права і обов'язки, своїми діями набувати права і нести обов'язки. Поняття «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин» не є тотожними: суб'єкт права є потенційним учасником правовідносин, що розглядається законодавцем у статичному стані, з погляду володіння ним правосуб'єктністю, а суб'єкт правовідносин є безпосередньою особою, визнана суб'єктом права, але виступаючи в якості вже не потенційного носія суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, а дійсного учасника самого процесу дії норм, реалізації правосуб'єктності. Таким чином, поняття «суб'єкт права» не збігається з поняттям «суб'єкт правовідносин» (перше є загальним і первинним, друге – окремим і похідним) [3].

О. Скакун визначає суб'єктів правовідносин як індивідуальних або колективних учасників правовідносин, які на підставі правових норм використовують свою правосуб'єктність у конкретних правовідносинах, тобто реалізують суб'єктивні права і юридичні обов'язки, повноваження і юридичну відповідальність. До видів суб'єктів правовідносин вона відносить: а) індивідуальних, фізичних осіб; б) колективних організацій; в) державу та її територіальні структурні одиниці; г) соціальні спільноти [4, с. 401–402].

О. Сурілов суб'єкта права характеризує як учасника правовідносин і підкреслює необхідність їх мати спеціальну юридичну якість, як правосуб'єктність до змісту якої він включає здатність суб'єкта права бути носієм прав і обов'язків, здійснювати їх нести відповідальність за протиправну їх реалізацію [5, с. 378–379].

Слід також розглянути праці авторів щодо правового статусу галузевого розуміння суб'єктів права. Так, В. Босий розрізняє міжнародний (загальний), конституційний (базовий), галузевий, родовий (спеціальний), індивідуальний правовий статус. До галузевого правового статусу він відносить і адміністративно-правовий статус біженців та інших категорій осіб, що потребують притулку й захисту [6].

В. Погорілко, В. Федоренко конституційно-правові відносини визначають як нормативно закріплені суспільно-політичні відносини, що виникають, змінюються або припиняються внаслідок діяльності чи поведінки суб'єктів конституційно-правових відносин, або ж незалежно від їх волі, як результат певного стану чи статусу і породжують конституційні права і обов'язки учасників цих відносин. Конституційно-правові відносини мають свій юридичний склад, тобто внутрішню взаємоузгоджену структуру взаємопов'язаних основних складових елементів, а саме: суб'єктів, об'єктів, суб'єктивних прав і юридичних обов'язків та юридичних фактів. Суб'єкти конституційно-правових відносин вони розглядають як учасників суспільних відносин, наділених конституцій-

ною правосуб'єктністю (правоздатністю та дієздатністю), що своєю поведінкою або діяльністю, чи ж перебуванням поза своєю волею в певному правовому статусі чи стані породжують, змінюють і припиняють конституційно-правові відносини. Виділяють такі структурні елементи конституційного правового статусу: 1) правосуб'єктність; 2) систему прав, обов'язків і законних інтересів; 3) систему гарантій прав і обов'язків суб'єктів права; 4) їх юридичну відповідальність [7, с. 74–83].

І. Федотова вважає, що загальна структура правового статусу суб'єктів митних правовідносин включає такі елементи: 1) правові норми (норми конституційного права, які визначають базовий статус та норми митного права як комплексної галузі права); 2) права, свободи, законні інтереси та обов'язки суб'єкта митних правовідносин; 3) правосуб'єктність як основа (передумова) правового статусу; 4) громадянство (для фізичних осіб), резидентство (для юридичних осіб); 5) принципи, гарантії прав і свобод; 6) юридична відповідальність; 7) правовідносини загального (статусного) типу [8].

Одним з видів правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності в цивільно-правових та господарсько-правових відносинах є фізичні і юридичні особи. Суб'єкт господарювання підлягає державній реєстрації як юридична особа чи фізична особа-підприємець у порядку, визначеному законом (ст. 58) [9].

Отже, загально-теоретичне і галузеве розуміння правового статусу суб'єктів права підприємницької діяльності можна охарактеризувати за таким змістом: 1) правосуб'єктність суб'єктів підприємницької діяльності; 2) принципи суб'єктів підприємницької діяльності; 3) права, свободи, обов'язки та юридична відповідальність суб'єктів підприємницької діяльності; 4) гарантії реалізації відносин між суб'єктами підприємницької діяльності.

Правосуб'єктність суб'єктів права підприємницької діяльності включає в себе правоздатність, дієздатність, деліктоздатність. Правоздатність суб'єкта підприємницької діяльності є його здатність мати суб'єктивні права і юридичні обов'язки. Дієздатність суб'єкта підприємницької діяльності означає його здатність своїми діями здійснювати господарські права і обов'язки. Деліктоздатність суб'єкта підприємницької діяльності є здатністю фізичних і юридичних осіб нести юридичну відповідальність за свою господарську діяльність.

Принципами суб'єктів права підприємницької діяльності є: 1) вільного вибору підприємцем видів підприємницької діяльності; 2) самостійного формування підприємцем програми діяльності, вибору постачальників і споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежено законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону; 3) вільного найму підприємцем працівників; 4) комерційного розрахунку та власного комерційного ризику; 5) вільного розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом; 6) самостійного здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд (ст. 44) [9].

Суб'єкти господарювання є носіями господарських прав та обов'язків і наділені компетенцією щодо володіння відокремленим майном, ведуть підприємницьку та іншу господарську діяльність, зареєстровані в установленому порядку легітимними, здійснюють керівництво такою діяльністю, набувають суб'єктивних прав чи юридичних обов'язків від свого імені і несуть самостійну майнову і іншу юридичну відповідальність.

Гарантіями реалізації відносин між суб'єктами права підприємницької діяльності є загальні і спеціальні умови і засоби щодо здійснення прав, свобод, обов'язків

та юридичної відповідальності суб'єктів підприємницької діяльності. Держава гарантує усім підприємцям, незалежно від обраних ними організаційних форм підприємницької діяльності, рівні права та рівні можливості для залучення і використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних, природних та інших ресурсів (ст. 47) [9].

Існують різні критерії для групування суб'єктів підприємницької діяльності і їх правового статусу. Так, при проведенні досліджень конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність виділяють такі критерії поділу їх на види: а) залежно від гарантій; б) напрямів реалізації; в) обмежень чи заборон; г) за суб'єктами і об'єктами правовідносин; ґ) залежно від території (в середині країни чи за її межами) тощо [10].

А. Кучеренко, характеризуючи конституційне право на підприємницьку діяльність, підкреслює той факт, що реалізація названого конституційного права багато в чому залежить від ефективності діяльності держави по його забезпеченню. На його думку, важливим питанням при дослідженні умов реалізації конституційного права людини і громадянина на підприємництво є легалізація цієї діяльності. Легалізацію діяльності підприємців відносять до адміністративних заходів, оскільки вона полягає у державній реєстрації, видачі ліцензій, отриманні патентів, сертифікації, стандартизації тощо, тобто у процедурах, які встановлені нормативно, є обов'язковими для підприємця та реалізуються через діяльність державних органів. З метою створення сприятливих умов для розвитку підприємництва держава здійснює підтримку підприємництва у таких формах: 1) сприяє організації матеріально-технічного забезпечення та інформаційного обслуговування підприємців, підготовці і перепідготовці кадрів; 2) стимулює інноваційну діяльність, освоєння нових видів продукції та послуг; 3) надає підприємцям цільові кредити; 4) надає підприємцям інші види допомоги [11, с. 39–41].

Н. Саніахметова визначає підприємницьку діяльність як націлену на отримання прибутку економічну діяльність з виробництва товарів, виконання робіт, надання послуг, що володіє самостійним і ініціативним, творчим і інноваційним, систематичним і ризиковим, правомірним і соціально відповідальним характером, здійснюється легітимним суб'єктом, що несе самостійну юридичну відповідальність. Вона характеризує підприємництво за такими критеріями класифікації: 1) предметом діяльності: виробниче і комерційне; 2) суб'єктами підприємництва: фізичними та юридичними особами [12].

Залежно від суб'єктів підприємницької діяльності можна сформулювати такі види галузевого статусу суб'єктів підприємництва: 1) конституційно-правовий статус фізичних осіб-підприємців; 2) конституційно-правовий статус підприємницьких організацій. До конституційно-правового статусу фізичних осіб-підприємців відносяться права і свободи, обов'язки і юридична відповідальність громадян України, іноземців, осіб без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці. Конституційно-правовий статус підприємницьких організацій залежно від кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік можуть належати до суб'єктів малого підприємництва (включаючи статус суб'єктів мікропідприємництва), середнього або великого підприємництва.

До конституційного правового статусу суб'єктів мікропідприємництва відносять статус фізичних осіб, зареєстрованих в установленому законом порядку як фізичні особи-підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує

суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України. Конституційно-правовий статус юридичних осіб, як суб'єктів господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України (ст. 55).

Різновидом конституційного правового статусу суб'єктів малого підприємництва є: а) фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи-підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України; б) юридичні особи-суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України (ст. 55). Видами конституційного правового статусу є суб'єкти великого підприємництва. Це юридичні особи-суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України (ст. 55) [9].

Залежно від права власності розрізняють конституційно-правовий статус державних і недержавних організацій. Видами державних організацій є державні органи, державні підприємства та установи, місцеві державні адміністрації тощо. До недержавних організацій відносять підприємницькі товариства, громадські організації, що займаються підприємницькою діяльністю, підприємницькі кооперативи, органи місцевого самоврядування тощо. Серед підприємницьких товариств виділяють кооперативні товариства, товариства з повною відповідальністю, товариства з обмеженою відповідальністю, акціонерні товариства та інші.

Отже, існують різні критерії для групування конституційно-правового статусу суб'єктів підприємницьких організацій на різні види залежно від їх форми власності, територіальності, індивідуальної чи колективної діяльності, мети отримання результату тощо. Запропоновані критерії можуть бути використані при групуванні конституційного правового статусу названих суб'єктів.

Підводячи підсумок по дослідженню можемо запропонувати висновки і рекомендації щодо конституційного правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності. Так, залежно від: 1) форм власності розглядають конституційно-правовий статус державних і недержавних суб'єктів підприємництва; 2) територіальності існує міжнародний, центральний і місцевий статус суб'єктів підприємництва; 3) індивідуальної чи колективної діяльності виділяють конституційний правовий статус фізичних осіб-підприємців, юридичних осіб-підприємців та підприємців інших колективів; 4) отримання конкретного результату виділяють конституційно-правовий статус підприємців метою діяльності яких є отримання прибутку або суспільного (соціального) результату. Існують і інші критерії для поділу конституційно-правового статусу суб'єктів підприємництва на види. Запропоновані по тексту рекомендації сприятимуть подальшим науковим розвідкам у даному напрямку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архіпов С. І. Суб'єкт права (теоретичне дослідження). Автореф. дис. доктора юридичних наук. Спеціальність 12.00.01. – теорія і історія держави і права: історія політичних вчень про державу і право. Єкатеринбург : Уральська державна юридична академія, 2005. 46 с.
2. Матузов М. І. Правова система і особистість. Саратов : Вид-во Саратовського університету, 1987. 295 с.
3. Окунев І. С. Загально-теоретичні засади правового статусу суб'єктів права. Автор. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. К., 2009. 20 с.
4. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. 3-тє видання. К. : Алерта, 2012. 524 с.
5. Сурілов О. В. Теорія держави і права : навч. посібник. К. ; Одеса : Вища шк., 1989. 439 с.
6. Босий В. П. Адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: теоретичний та праксеологічний аспект : монографія. Київ : Наук. дослід. ін-т. публ. права, 2021. 316 с.
7. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник / За заг. ред. В. Ф. Погорілка. К. : Наукова думка; Прецедент, 2007. 344 с.
8. Федотова І. О. Теоретичні аспекти визначення змісту та елементів правового статусу суб'єктів митних правовідносин. *Вісник Академії митної служби України. Сер.: Право*. 2012. № 1. С. 7–12. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsup_2012_1%288%29__1
9. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003, № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144. Поточна редакція від 12.01.2022 р.
10. Олійник А. Ю. Конституційна свобода особи на підприємницьку діяльність в Україні : монографія / А. Ю. Олійник. Київ : КНУТД; Дніпро : ДДУВС, 2021. 256 с.
11. Кучеренко А. В. Конституційне право людини на підприємництво. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Юридичні науки»*. 2013. № 2 (5). С. 39–44.
12. Предпринимательское право в вопросах и ответах : учебное пособие / под ред. Н. А. Саниахметовой. Х. : Одиссей, 2000. 416 с.